

Key words: *the feeling of guilt, theories of guilt, function of guilt.*

Ананова Іванна Валентинівна – старший лаборант науково-дослідної частини факультету психології, здобувач кафедри загальної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ.

УДК 159.922.6+115.4

Бабатіна С.І.

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ТА ЗМІСТУ ЖИТТЄВОЇ СТРАТЕГІЇ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

У статті подано результати теоретичного та емпіричного дослідження особливостей побудови та змісту життєвої стратегії особистості. Визначені основні характеристики поняття «життєва стратегія», а саме: система ціннісних орієнтацій, цілепокладання (когнітивні диспозиції – як складові цієї частини конструкту та відчуття відповідальності – як критерії її сформованості), організаційні характеристики. Наведені рекомендації щодо формування досліджуваного конструкту у старшому юнацькому віці.

Ключові слова: *життєва стратегія, часова перспектива, ціннісні орієнтації особистості, орієнтація у часі, юнацький вік.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасне українське суспільство переживає складні економічні та політичні перетворення, що суттєво впливають на становлення молодого покоління нашого народу.

Вступ до вузу є якісно новим етапом у розвитку особистості. Тут починається дуже важлива пора другої юності, коли усвідомлюється власна роль у суспільстві і відповідальність за себе. В усі історичні епохи студентська молодь була в епіцентрі суспільних перетворень. Участь молоді в суспільному житті залежить від вибору нею активної життєвої позиції, що має на увазі ідеали, переконання і цінності особистості, які концентрують у собі основоположні принципи її поведінки і діяльності.

Окрім того, актуальність досліджень у напрямі життєвих стратегій викликана також структурними змінами у самому суспільстві. Вони призводять до трансформацій у побудові людиною планів на власне життя. Тож за умов суспільних трансформацій змінюються і життєві стратегії людей. Відтак для виявлення перспектив та наслідків цих змін постає потреба в уточненні поняття життєвої стратегії людини, індивідуальних особливостей її побудови, чинників, що впливають на її формування.

Питанню життєвих стратегій особистості присвячено чимало праць в психології, педагогіці, соціології тощо. Проте і надалі проблема їх побудови, формування залишається актуальною. У працях різних авторів називаються щораз інші критерії типологізації, при цьому також немає єдиного погляду на те, які ж характеристики являються визначальними у побудові життєвих стратегій. Недостатня систематизованість даних у цьому руслі призводить до ускладнення подальших досліджень життєвих стратегій. Означені чинники зумовлюють потребу в узагальненні та систематизації наявної інформації щодо життєвої стратегії та особливостей її побудови в юнацькому віці, зокрема студентському періоді життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою проблеми формування життєвої стратегії особистості займалися різні вчені, які розглядали її формування у різних аспектах таких як: проблема життєвого шляху (Б. Г. Ананьєв, Ш. Бюлер, С. Л. Рубінштейн), як вибудовування часової перспективи (О.Б. Бекасов, Є.І. Головаха, В.І. Ковальов, О.О. Кроник), як побудову життєвої перспективи (Р. Кастенбаум, К. Левін, Ж. Нюттен, Л. Франк), як формування життєвої стратегії (К.О. Абульханова-Славська, Є. А. Демченкова, Т.Є. Резнік, Ю.М. Резнік, Є.А. Смирнов) тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Чим раніше молодь стає «автором» власного життя, життєвої стратегії, тим більш ефективно вона втілює реалізацію своїх можливостей. На наш погляд важливою передумовою самореалізації є саме своєчасне формування життєвої стратегії особистості.

У контексті суспільних змін і, як наслідок, змін життєвих стратегій, а також недостатньої теоретичної дослідженості проблеми реалізації «життєвої стратегії людини» актуалізується потреба у подальших дослідженнях в цьому руслі. На сьогодні ще не досліджено психологічні чинники, закономірності та механізми її становлення, критерії її сформованості у студентів, не розроблено психологічний супровід процесу становлення життєвих стратегій студентської молоді. Таким чином вищезазначена проблема потребує поглибленого вивчення та психолого-педагогічного обґрунтування.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є – розкриття змісту поняття життєвої стратегії та характерних ознак її формування в юнацькому віці, зокрема студентському періоді життя, визначення особливостей протікання цього процесу у період студентства та розробка рекомендацій щодо формування досліджуваного конструкту у старшому юнацькому віці.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Питанню життєвих стратегій особистості присвячено чимало праць як в психології так і педагогії, соціології та ін. Стратегію життя, у контексті дослідження, ми будемо розглядати як спосіб буття, систем цінностей і цілей, реалізація яких, відповідно до уявлень людини, дозволяє зробити її життя найбільш ефективним.

Стратегія життя – це стратегія пошуку, обґрунтування й реалізації своєї особистості в житті шляхом співвіднесення життєвих вимог з особистісною активністю, її цінностями й способом самоствердження. Життєві стратегії виступають елементом і рівнем ієрархічно складного комплексу активності людини. Вони є в широкому плані елементом діяльності і компонентом однієї з підсистем діяльності – системи орієнтування особистості.

Найбільш важливими, на думку О. С. Васильєвої та О. О. Демченко, *характеристиками* життєвої стратегії є рівень відповідальності, ступінь свідомості життя, система цінностей і відносин людини. Життєві цілі, які є рисами ідеального образу майбутнього життя людини, і систему цінностей, на основі якої вибудовуються ці цілі, автори відносять до якісних характеристик життєвої стратегії, оскільки вони відображають її зміст – те, до чого прагне людина. До кількісних характеристик життєвої стратегії автори відносять відповідальність і осмисленість життя. У процесі розвитку суспільства й зміни суспільної моралі людина може переосмислювати свою систему цінностей, внаслідок чого її життєві цілі наповнюються іншим змістом [2, с.170].

Особливим регулятором, що допомагає людині організувати своє життя, не відступаючи від сформованих цінностей, може виступати сенс життя, який, на думку К. О.

Абульханової-Славської і є регуляцією ходу життя, що індивідуально виявляється відповідно до цінностей і індивідуальної спрямованості даної особистості [1, с.102].

Психологічною особливістю раннього юнацького віку є спрямованість у майбутнє. Спрямованість у майбутнє, окрім часового, має смисловий вимір, детермінований пошуком сенсу життя, становленням життєвої позиції і дотриманням окресленої життєвої лінії.

Передумови реалізації життєвої перспективи пов'язані із здатністю особистості до усвідомленої саморегуляції: постановка цілей, уявлення про шляхи та засоби їх досягнення, готовність щодо виконання програми дій та реалізації власних планів, а також наявність системи суб'єктивних критеріїв, за якими відбувається контроль та оцінка результатів.

Найважливішим фактором розвитку особистості в ранній юності є прагнення будувати життєві плани, осмислювати побудову життєвої перспективи. Життєвий план – широке поняття, що охоплює всю сферу особистого самовизначення (рід понять, стиль життя, рівень домагань, рівень доходів і т.д.).

Життєві плани є засобом здійснення життєвих цілей, їх конкретизацією в хронологічному та змістовому аспектах. Життєві плани та життєві стратегії визначають порядок дій, необхідних для реалізації життєвих цілей. Умовою реалізації цілі є її предметна визначеність та узгодженість з терміном виконання плану. Розширеним варіантом життєвого плану є життєва програма особистості, яка охоплює не тільки близькі цілі, а й спрямована на планування всього життя людини. Побудова життєвих планів та програм спирається на життєвий досвід особистості і коректується ним

Основою для планування суб'єктом власного майбутнього є існуюча в суспільстві модель «типового життєвого шляху» члена даного суспільства. Ця модель закріплена в культурі, системі цінностей суспільства, у її основу покладений принцип своєчасності: у який час суб'єкт повинен укластися, щоб соціально «встигнути» у потрібний час зробити наступний крок. Ці орієнтири не завжди відомі сучасним старшокласникам, крім того, самі ці орієнтири в останні десятиліття піддалися істотному перегляду.

Усвідомлення потреби та необхідності в плануванні життєвого шляху спричинює виникнення особливого утворення – життєвої перспективи, що включає минуле, теперішнє та майбутнє особистості, де події минулого, теперішнього та майбутнього займають певне місце та наділені відповідним статусом (Є.І.Головаха, О.О.Кронік) у визначенні подальших етапів життєвого шляху. Становлення системи глобальних життєвих цілей виникає на основі усвідомлення ціннісно-смислових аспектів власної самореалізації. Згідно з М.Р. Гінзбургом, вже в ранньому юнацькому віці ціннісно-смисловий аспект самовизначення домінує над часовим.

Особистісні сенси, впливаючи на організацію життєвого шляху, утворюють динамічну смислову систему: особистісні цінності, смислові конструкти та смислові диспозиції (локус контролю). Ціннісно-смислова система, яка виконує функції регуляції та контролю життєтворчості особистості, має також просторово-часовий вимір свого розгортання. На цій підставі ми вважаємо гармонійну взаємопов'язаність часового та смислового вимірів життєвого світу особистості необхідною умовою становлення узгодженої життєвої перспективи [6; 7].

Усвідомлення та переживання людиною життєвої перспективи починається в ранній юності, впливає на побудову особистістю життєвого шляху, розгортання процесу

життєтворення, виступає показником зрілості особистості, тому юнацький вік заслуговує на більш пильну увагу, порівняно із іншими віковими етапами розвитку людини.

«Життєва перспектива» – це система уявлень людини про можливе майбутнє, не завжди бажане, але нерідко – очікуване з тривогою і побоюванням. Згідно з Є.І. Головахою [4], поняття «життєва перспектива» ширше за поняття «майбутня часова перспектива» і доцільніше для використання при характеристиці основних часових, структурно-змістових компонентів, пов'язаних із уявленнями людини про власне майбутнє. Життєві цілі та плани, ціннісні орієнтації є ядром життєвої перспективи, її основною функцією – регулятивна, смисловою віссю – мета, «картину майбутнього», на яку орієнтується індивід при побудові ієрархії цілей і засобів їх досягнення. Формування життєвої перспективи залежить, насамперед, від вікових особливостей сприйняття теперішнього, минулого і майбутнього, має динамічний характер і відбувається протягом всього життя людини.

Отже, становлення узгодженої життєвої перспективи у юнацькому віці є свідченням наявності потенціалу розвитку особистості у майбутньому та виступає основним фактором, від якого залежить подальше життя людини та рівень її соціальної ефективності й успішності.

Психологічний аналіз досліджень проблеми формування життєвих стратегій особистості показав, що автори розглядають це питання з різних позицій: як проблему життєвого шляху як вибудовування часової перспективи як побудову життєвої перспективи як формування життєвої позиції тощо.

Життєва стратегія особистості – це система, що складається з взаємозв'язаних одне з одним елементів. З однієї сторони ці елементи відображають зміст майбутнього життєвого шляху, що визначається вибором життєвої позиції (сукупність життєвих цінностей індивіда, що дозволяють так чи інакше будувати образ ідеального майбутнього) та життєвих цілей особистості (вони характеризують домінуючу сферу життя особистості та визначають ідеальний образ майбутнього життя людини) [1, с.171]; з іншої сторони, можна казати про організаційні характеристики життєвої стратегії, котрі одночасно виступають критеріями її сформованості –протяжність часової перспективи, направленість часової перспективи, структурованість запланованого життєвого шляху.

Таким чином життєва стратегія особистості є внутрішнім утворенням людини. Її можна характеризувати як сформовану при умові наявності осмислених життєвих цілей, системи ціннісних орієнтацій та визначеної життєвої позиції. В результаті теоретичного вивчення поставленого питання стало можливим виділити *три основні характеристики поняття життєвої стратегії, а саме: система ціннісних орієнтацій;- цілепокладання* (когнітивні диспозиції – як складові цієї частини конструкту та відчуття відповідальності – як критерій її сформованості); *організаційні характеристики* (протяжність, направленість та структурованість часової перспективи – як складові цієї частини конструкту та компетентність у часі – як критерій її сформованості).

Дослідження компонентних складових життєвих стратегій юнацтва, у їх студентський період життя, було проведено на базі Херсонського державного університету, факультету психології, історії та соціології зі студентами 2 курсу у кількості 30 осіб, віком від 19 до 20 років спеціальності «Психологія».

Щоб дослідити систему ціннісних орієнтацій ми скористаємось методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча; наступним компонентом виділеного нами конструкту життєвих стратегій є цілепокладання. Задля швидкого дослідження даної частини конструкту було

прийнято рішення дослідити такий критерій її сформованості як відчуття відповідальності. Для цього нами було обрано методику «Когнітивна орієнтація (локус контролю)» Дж. Роттера. Локус контролю – поняття, що відображає схильність людини приписувати причини подій зовнішнім або внутрішнім чинникам; наступною ми вирішили дослідити таку організаційну характеристику як компетентність у часі (Тс). Для цього нами було обрано шкалу орієнтації у часі з опитувальника САМОАЛ.

Таким чином сформований комплекс методів дослідження, дозволить емпірично визначити особливості процесу формування життєвої стратегії особистості юнацького віку. Отримані дані дозволять засвідчити рівень сформованості основних аспектів поняття життєвої стратегії саме на тому періоді життя, коли ці стратегії перебувають у стадії вибудови, та ймовірно відхиляються від певної ідеальної ефективної моделі.

Емпіричні дані були отримані шляхом застосування кореляційного аналізу даних за досліджуваними показниками, що складають: **ОЧ** – орієнтація у часі; **ТВ** – термінальні цінності внутрішньої направленості до яких увійшли цінності: активне діяльне життя, життєва мудрість, здоров'я, цікава робота, матеріально забезпечене життя, пізнання, продуктивне життя, розвиток, свобода та впевненість у собі; **ТЗ** – термінальні цінності зовнішньої направленості до яких увійшли такі цінності як: любов, вірні друзі, суспільне визнання, щасливе сімейне життя, щастя інших; **ІВ** – інструментальні цінності внутрішньої направленості, які включають в себе: акуратність, високі запити, життєрадісність, незалежність, непримиренність до недоліків у собі та інших, раціоналізм, сміливість у відстоюванні своєї думки, тверда воля, чесність; **ІЗ** – інструментальні цінності зовнішньої направленості, що включають в себе такі цінності як: вихованість, чуйність, дисциплінованість, освіченість, відповідальність, самоконтроль, терпимість, широта поглядів, ефективність у справах.

В результаті кореляційного аналізу було отримано значущі зв'язки між показниками:

1. ОЧ та ТЗ. Отриманий значущий зворотний кореляційний зв'язок складає: $-0,40809$ при $p \geq 0,05$. Цей результат вказує на зворотну залежність рівня орієнтації у часі від рангу, який присвоюється респондентом термінальним цінностям зовнішньої направленості. Тобто чим вищий ранг, а відповідно меншу цифру, досліджуваний надає вищезазначеним цінностям, тим вищий його рівень компетентності у часі. Це пояснюється тим, що краща орієнтація у часі й зумовлена щасливим та повним проживанням теперішнього моменту, відсутністю хвилювання за майбутнє. А так як юнацтво є саме тим періодом, коли молоді люди потребують підтримки, романтичних стосунків – щастя співвідноситься з цими поняттями, й коли вони дійсно наявні в житті юнаків, то їхнє сьогодення видається їм насиченим, повним та таким як має бути, у їх розумінні.

2. ОЧ та ІВ. Отриманий значущий прямий кореляційний зв'язок складає $0,52503$ при $p \geq 0,01$. Цей результат вказує на пряму залежність рівня орієнтації у часі від рангу, який присвоюється респондентом інструментальним цінностям внутрішньої направленості. Тобто чим нижчий ранг, а відповідно більшу цифру, досліджуваний надає вищезазначеним цінностям, тим вищий його рівень компетентності у часі. Виявлену залежність можна пояснити тим, що людина компетентна у часі не живе минулим, її не мучить каяття за скоєні вчинки, не відчуває постійні докори сумління, вона не живе майбутнім, не ставить перед собою нереальні цілі, саме через те, що у списку її цінностей-засобів на перших місцях не стоять високі запити або першочергова незалежність та непримиренність. Для юнацтва

характерним є максималізм, який підносить у вищу ступінь цінності внутрішньої спрямованості, але нічим гарним це не закінчується, адже реальність сприймається не такою як є й плани побудовані молодими людьми стають нездійсненними.

3. ОЧ та ІЗ. Отриманий значущий зворотний кореляційний зв'язок складає $-0,39992$ при $p \geq 0,05$. Цей результат вказує на зворотну залежність рівня орієнтації у часі від рангу, який присвоюється респондентом інструментальним цінностям зовнішньої направленості. Тобто чим вищий ранг, а відповідно меншу цифру, досліджуваний надає вищезазначеним цінностям, тим вищий його рівень компетентності у часі. Це можна пояснити тим, що освіченість, відповідальність, самоконтроль, терпимість, широта поглядів, ефективність у справах сприяє тому, що юнак не обтяжений почуттями провини, жалю, образи, що йдуть з минулого, його надії розумно пов'язані з поставленими в даний час цілями, його віра в майбутнє спирається на реалістичні плани.

4. ТВ та ІВ. Отриманий значущий прямий кореляційний зв'язок складає $0,5565$ при $p \geq 0,01$. Цей результат вказує на пряму залежність рангу, який присвоюється респондентом термінальним цінностям внутрішньої спрямованості та рангу, який присвоюється респондентом інструментальним цінностям внутрішньої спрямованості. Тобто якщо досліджуваний присвоює ТВ високий (варіант: низький) ранг, то відповідно такий самий ранг високий або низький досліджуваний буде присвоювати й ІВ. Такий результат пояснюється тим, що якщо юнак обирає для себе наприклад першочерговими цінності-цілі внутрішньої спрямованості, то й досягати їх він буде цінностями-засобами внутрішньої спрямованості. Наприклад, якщо студент головною ціллю для себе ставить розвиток, то у досягненні цієї цілі головну роль буде грати всюдисуща непримиренність до недоліків у собі.

5. ТВ та ІЗ. Отриманий значущий зворотний кореляційний зв'язок складає $-0,3188$ при $p \geq 0,10$. Цей результат вказує на зворотну залежність рангу, який присвоюється респондентом термінальним цінностям внутрішньої спрямованості та рангу, який присвоюється респондентом інструментальним цінностям зовнішньої спрямованості. Тобто якщо досліджуваний присвоює ТВ високий (варіант: низький) ранг, то відповідно досліджуваний буде присвоювати ІЗ зворотний ранг. Це пояснюється тим, що якщо молода людина обирає для себе наприклад першочерговими цінності-цілі внутрішньої спрямованості, то задля їх досягнення, вона навряд використовуватиме цінності-засоби зовнішньої спрямованості. Наприклад, якщо юнак головною ціллю для себе визначає матеріально забезпечене життя та цікаву роботу, то орієнтуючись на максимізовані уявлення молоді про світ бізнесу, вони навряд чи керуватимуться вихованістю та самоконтролем при ситуації коли жадана ними робота або угода опиниться на межі зриву.

6. ТЗ та ІЗ. Отриманий значущий прямий кореляційний зв'язок складає $0,3708$ при $p \geq 0,05$. Цей результат вказує на пряму залежність рангу, який присвоюється респондентом термінальним цінностям зовнішньої спрямованості та рангу, який присвоюється респондентом інструментальним цінностям зовнішньої спрямованості. Тобто якщо досліджуваний присвоює ТЗ високий (варіант: низький) ранг, то відповідно такий самий ранг, високий або низький, досліджуваний буде присвоювати й ІЗ. Такий результат пояснюється тим, що якщо першочерговими обираються цінності-цілі зовнішньої спрямованості, то їх досягнення буде через цінності-засоби зовнішньої спрямованості. Наприклад, якщо студент ставить на перше місце любов та щасливе сімейне життя, то він відповідно обере засобами для досягання цих

цілей чуйність та твердість волі, щоб зуміти збудувати міцну повноцінну сім'ю, приймати вольові рішення задля процвітання своєї родини.

7. ІВ та ІЗ. Отриманий значущий зворотний кореляційний зв'язок складає $-0,62515$ при $p \geq 0,001$. Цей результат вказує на зворотну залежність рангу, який присвоюється респондентом інструментальним цінностям внутрішньої спрямованості та рангу, який присвоюється респондентом інструментальним цінностям зовнішньої спрямованості. Тобто якщо досліджуваний присвоює ІВ високий (варіант: низький) ранг, то відповідно досліджуваний буде присвоювати ІЗ зворотний ранг. Такий результат можна пояснити з математичної точки зору: якщо у одному списку цінності внутрішньої направленості є першочерговими, то відповідно цінності зовнішньої спрямованості стають другорядними. По-іншому виявлену закономірність можна пояснити так: якщо людина головною цінністю-засобом обирає наприклад непримиренність до недоліків у собі та інших, то зрозуміло, що терпимість та чуйність для цієї людини займатимуть останні позиції у списку.

Під час проведення кореляційного аналізу ми проаналізували значущі кореляційні зв'язки отриманих результатів та виявили наступні особливості зв'язку орієнтації у часі та певних груп цінностей.

На рис. 1 наглядно зображено, що існує взаємозв'язок між показником «орієнтація у часі» та такими показниками як «термінальні цінності зовнішньої спрямованості» $r = -0,40809$, «інструментальні цінності внутрішньої спрямованості» $r = 0,52503$, «інструментальні цінності зовнішньої спрямованості» $r = -0,39992$.

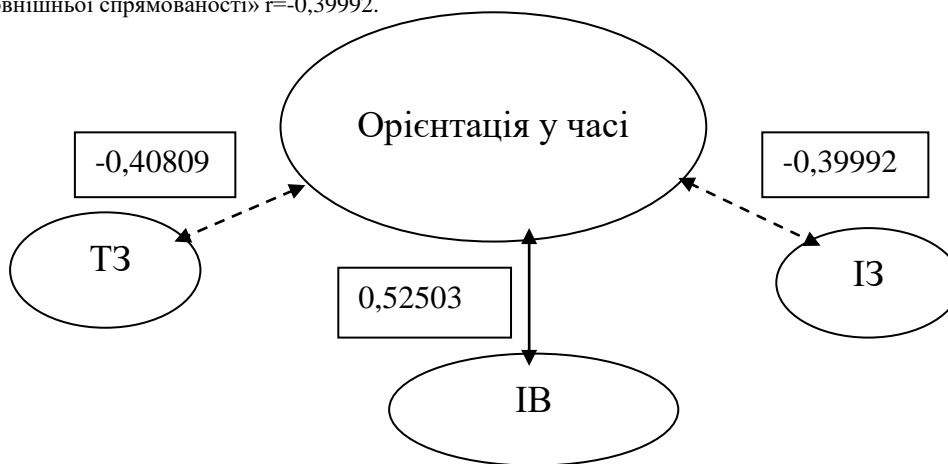

Рис. 1. Взаємозв'язок показників ОЧ з ТЗ, ІВ та ІЗ

Результати одержані нами після проведення емпіричного дослідження дозволяють зробити висновок про нерівномірність формування життєвої стратегії в досліджуваному студентському колективі. Дана ситуація не є критичною, адже аналізу підлягали студенти-друокурсники, котрі ще не досягли етапу пізньої юності. Та для забезпечення позитивної

тенденції формування життєвої стратегії у їх подальшому житті ми пропонуємо супровідну програму.

Рекомендації щодо формування життєвої стратегії у старшому юнацькому віці.

Спираючись на дослідження вчених та власне ми можемо запропонувати наступну модель формування життєвої стратегії особистості, що включає в себе декілька етапів (рис. 2.):

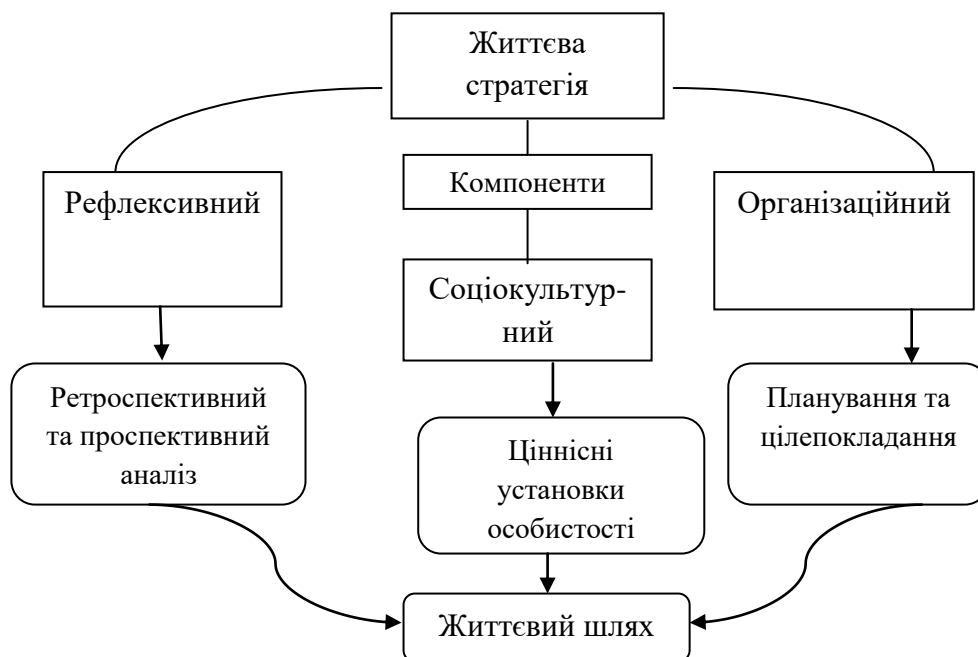

Рис. 2. Модель формування життєвої стратегії

1. *Вихід в рефлексивну позицію та прийняття установки на формування майбутнього свого життя.* Для реалізації цієї установки необхідна проспективна рефлексія, тобто та, що випереджає й готує майбутню діяльність та життєдіяльність, здатність мислення уявити можливі події, дії та їх можливі наслідки. Рефлексія у єдності ретроспективного та проспективного компонентів здійснює аналіз діючих життєвих обставин, умов формування бажаного майбутнього, наявних життєвих здібностей. Життєві здібності – це здібності свідомості, що включають «Я-концепцію», самосвідомість, активність, а також здібність до організації часу життя; життєві обставини – це та система відносин, соціально-економічних умов, у яких живе і функціонує індивід, в залежності від життєвих здібностей особистість буде власну стратегію життя чи обирає варіант, який пропонується суспільством.

2. *Вибір культурних та прийнятих людиною ціннісних орієнтацій.* Індивідуальна ієрархія життєвих цінностей особистості слугує важливим фактором життєвих обрань протягом усього життєвого шляху людини. Цей етап тісно пов'язаний із формуванням світогляду особистості, виражає її уподобання та прагнення.

Услід за рефлексивним виходом, прийняттям установок на формування життєвої стратегії, вибором ціннісних орієнтацій необхідно самовизначення людини у діяльнісних позиціях: ціле визначення, планування, проєктування – й здійснення відповідного комплексу діяльностей.

3. *Цілевизначення як процес постановки цілі (образу бажаного майбутнього).* Відбувається усвідомлення образу передзахоплюючого майбутнього, на досягнення якого будуть направлені всі зусилля та дії особистості. Ієрархія цінностей, світогляд, усвідомлення власних можливостей та умов діяльності будуть визначати кінечну ціль життєвої стратегії.

4. *Планування чи конструювання системи подій для досягнення бажаного майбутнього.* Для цього етапу характерно вибудовування системи кроків по реалізації життєвої цілі. До досягнення цієї цілі пропонується ряд подій, котрі будуть траплятися з особистістю.

У студентів 2 курсу ще не достатньо сформовано сприйняття часу через причинно-наслідкові зв'язки, тобто вони в більшості сприймають час дискретно на протигагу континуальному сприйняттю. Отже, у них ще не існує цілісного міжподієвого зв'язку між минулим, теперішнім і майбутнім; час не сприймається ними континуально. Для ефективної життєвої стратегії особистості характерна наявність каузальних (причинних та цільових) зв'язків між подіями, так як саме вона визначає зв'язок минулого, теперішнього та майбутнього.

На цьому етапі здійснюється вибір способу ефективного подолання життєвих труднощів: вибір способу поведінки й прийняття рішень в ситуації конфлікту та труднощів, а також в ситуації життєвих змін у значній мірі визначає організацію життєвого шляху й наступні зміни життєвої стратегії; для активного процесу формування життєвої стратегії особистості характерним є спосіб подолання конфлікту чи життєвого протиріччя. В цьому варіанті представлено наявність прагнення розширити кордони існуючих життєвих ситуацій, людина активно міняє своє оточення, при творчому розвитку відбувається пошук та освоєння нових областей життя, що збагачує особистість і розвиває життєву стратегію.

5. *Створення структурного плану майбутнього життєвого шляху як результат.* Цей план може бути представлений системою життєвих подій (поворотних життєвих точок), які мають відбутися в майбутньому. В сформованій життєвій стратегії план подій має протяжність часової перспективи до старості. В ньому досягання одних цілей не суперечить досягання інших, часова направленість у майбутнє. Цей план є описом способу реалізації життєвої цілі.

Виходячи з припущення, що в юнацькому віці формування життєвої стратегії відбувається у відповідності із запропонованою моделлю то, слід зазначити що, своєчасне виявлення того, на якому етапі виникає відхилення формування життєвої стратегії від запропонованої моделі, дозволить надавати ефективну допомогу молоді в побудові власного майбутнього та самореалізації.

Література

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.

2. Бекасов О. Б. Анализ событийной структуры жизненного пути личности / О. Б. Бекасов // Гуманистические проблемы психологической теории. – М., 1995. — С. 169–179.
3. Бойчинская К. К. Методологический эскиз к психологии развития взрослого. Личность и ее жизненный путь / К. К. Бойчинская [отв. ред. Б. Ф. Ломов и К. А. Абульханова-Славская]. — М.: Наука, 1990. — С. 71–81.
4. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и ценностные ориентации личности / Е. И. Головаха // Психология личности в трудах отечественных психологов. – СПб.: Питер, 2000. – С. 256–269.
5. Життєва компетентність особистості. Наук.-методичний посібник / під ред. Л.В. Сохань, І.Г.Єрмакова, Г.М.Несен. – К.: «Богдана», 2003. – 520 с.
6. Злобіна О.Г. Суспільна криза і життєві стратегії особистості / О. Г. Злобіна, В. А. Тихонович. – К.: Стіло, 2001. – 237 с.
7. Кухта М. «Життєві стратегії»: поняття та особливості формування / М. Кухта // Соціальні виміри суспільства. — Київ: ІС НАНУ, 2011. — № 3 (14). — С. 76–88.
8. Панок В.Г., Рудь Г.В. Психологія життєвого шляху особистості: Морфографія. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 280 с.
9. Психология смысла жизни: Смысл жизни: статьи [Электронный ресурс] / О.С. Васильева, Е.А. Демченко // Изучение основных характеристик жизненной стратегии человека – Режим доступа: <http://lifekeys.jino-net.ru/Smysl/smysl-2.htm>
10. Резник Ю.М. Жизненные стратегии личности (опыт комплексного анализа) / Ю. М. Резник, Е.А. Смирнов. – М.: Институт человека РАН, Независимый ин-т гражданского об-ва, 2002. – 260 с.

Транслітерація

1. Abul'khanova-Slavskaya K. A. Strategiya zhizni / K. A. Abul'khanova-Slavskaya. — М.: Mysl', 1991. — 299 s.
2. Bekasov O. B. Analiz sobytijnoj struktury zhiznennogo puti lichnosti / O. B. Bekasov // Gumanisticheskie problemy psikhologicheskoy teorii. – М., 1995. — S. 169–179.
3. Bojchinskaya K. K. Metodologicheskij ehskiz k psikhologii razvitiya vzroslogo. Lichnost' i ee zhiznennyj put' / K. K. Bojchinskaya [otv. red. B. F. Lomov i K. A. Abul'khanova-Slavskaya]. — М.: Nauka, 1990. — S. 71–81.
4. Golovakha E. I. ZHiznennaya perspektiva i tsennostnye orientatsii lichnosti / E. I. Golovakha // Psikhologiya lichnosti v trudakh otechestvennykh psikhologov. – SPb.: Piter, 2000. – S. 256–269.
5. ZHitteva kompetentnist' osobistosti. Nauk.-metodichnij posibnik / pid red. L.V. Sokhan', I.G.Єrmakova, G.M.Nesen. – К.: «Богдана», 2003. – 520 s.
6. Zlobina O.G. Suspil'na kriza i zhittevi strategii osobistosti./ O. G. Zlobina, V. A. Tikhonovich. – К.: Stilos, 2001. – 237 s.
7. Kukhta M. «ZHittevi strategii»: ponyattya ta osoblivosti formuvannya / M. Kukhta // Sotsial'ni vimiri suspil'stva. — Київ: ІС НАНУ, 2011. — № 3 (14). — S. 76–88.
8. Panok V.G., Rud' G.V. Psikhologiya zhitteвого shlyakhu osobistosti: Morografiya. – К.: Nika-TSentr, 2006. – 280 s.

9. Psikhologiya smysla zhizni: Smysl zhizni: stat'i [Elektronnij resurs] / O.S. Vasil'eva, E.A. Demchenko // Izuchenie osnovnykh kharakteristik zhiznennoj strategii cheloveka . Rezhim dostupu: <http://lifekeys.jino-net.ru/Smysl/smysl-2.htm>
10. Reznik YU.M. Zhiznennye strategii lichnosti (opyt kompleksnogo analiza) / Y. M. Reznik, E.A. Smirnov. – M.: Institut cheloveka RAN, Nezavisimyj in-t grazhdanskogo obva, 2002. – 260 s.

Бабатина С.И.

Особенности построения и содержания жизненной стратегии личности юношеского возраста

В статье представлены результаты теоретического и эмпирического исследования особенностей построения и содержания жизненной стратегии личности. Определены основные характеристики понятия «жизненная стратегия», а именно: система ценностных ориентаций, целеполагание (когнитивные диспозиции - как составляющие этой части конструкта и чувство ответственности - как критерии ее сформированности), организационные характеристики. Приведенные рекомендации по формированию исследуемого конструкта в старшем юношеском возрасте.

Ключевые слова: жизненная стратегия, временная перспектива, ценностные ориентации личности, ориентация во времени, юношеский возраст.

Babatina S.I.

Features of construction and maintenance of the vital strategies of personality adolescence

The article presents the results of theoretical and empirical research building features and content of individual life strategy. The basic characteristics of the concept of "life strategy", namely: the system of values, goal-setting (cognitive disposition - as integral parts of the construct and sense of responsibility - as criteria for its formation), organizational characteristics. Recommendations on formation researched construct in older adolescence.

Key words: life strategy, temporal perspective, value orientations, orientation in time adolescence.

Бабатіна Світлана Іванівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та соціальної психології Херсонського державного університету.

УДК 159.9

Білик Т.М.

ОСОБЛИВОСТІ МИСЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ МОВЛЕННЕВОГО ІМІДЖУ

В статті розкривається поняття «мовленнєвий імідж». Розкрито процедуру дослідження мовленнєвого іміджу та активності мислення. Емпірично виявлено зв'язки між різними стилями мовленнєвого іміджу, а також їхній зв'язок із психологічними особливостями активності мислення студентів. Джерел – 5.